

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 37.16:003-028.31:37(09)

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ПИСЬМА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Антипець В.П.

У статті висвітлено історичні аспекти навчання дітей письма, особливості навчання письма дітей 5–6 років, а також розкрито основи авторської методики навчання письма, наведено зразки анкет для визначення ведучої руки під час письма, дано рекомендації з навчання письма.

Ключові слова: навчання письма, діти 5–6 років, особливості навчання писати дошкільників, авторська методика, визначення ведучої руки, алгоритм навчання письма.

В статье освещены исторические аспекты обучения детей письму, особенности обучения письму детей 5–6 лет, а также раскрыты основы авторской методики обучения письму, приведены образцы анкет для определения ведущей руки во время письма, даны рекомендации обучения письму.

Ключевые слова: обучение письму, дети 5–6 лет, особенности обучения письму дошкольников, авторская методика, определение ведущей руки, алгоритм обучения письму.

The article highlights historical aspects of teaching writing to children, describes peculiarities of teaching writing to 5–6-year-olds, substantiates the author's method of teaching writing, gives examples of forms for hand preference identification during writing and puts forward recommendations for teaching writing.

Key words: teaching writing, 5–6-year-old children, peculiarities of teaching writing to preschool children, the author's method, hand preference identification, algorithm of teaching writing.

Зміни у дошкільній та початковій школі висувають до знань, умінь і навичок сучасних дітей підвищені вимоги. Зусилля науковців, методистів та педагогів-практиків завжди були спрямовані на розв'язання проблем навчання грамоти, зокрема, письма – формування у дітей чіткого, швидкого, ритмічного і плавного почерку. Як і в будь-якій сфері педагогічної науки на теренах навчання письма йшла боротьба ідей та методів. Перемагали, як правило, ті з них, які на визначеному історичному етапі більше задовольняли запити суспільства. Розкриваючи зміст окремих методик навчання письма, зацентруємо увагу на думці Л.М.Толстого про те, що в навчанні дітей той метод є правильним, який подобається дітям. Понад 200 років тому К.Д.Ушинський заснував аналітико-синтетичний метод, який і до сьогоднішнього дня є домінуючим у навчанні дітей писати.

Дискусію серед методистів у свій час викликали питання навчання прямому чи похилому письму, розлінування зошита, письма в косу лінійку чи без неї.

Слід зазначити, що в системі навчання письма були поширеними такі методи (чи способи), як: копіювальний, лінійний, ритмічний, генетичний та метод Карстера. В різні роки, як зазначає Л.Я.Желтовська, перевага надавалася одному з них [4, с. 226].

Копіювальний метод полягав в обведенні букв за крапками, за блідим контуром букв чи за написанням букв олівцем.

Лінійний метод визначав чітке точне написання всіх елементів, відстані між ними, точні пропорції висоти і ширини букв та їх частин. У результаті застосування цього методу можна було писати користуючись відповідною сіткою.

Генетичний метод спирався на те, що букви вивчалися у порядку від графічно простої форми до графічно більш складної за будовою схожих елементів. Букви розбивалися на групи за нарастаючою графічною складністю.

У свій час найбільш розповсюдженим був генетичний метод і вважався ефективнішим для початкового оволодіння письмом, тому, що під час

навчання письма в алфавітному порядку чи в порядку, даному в букварі, навчання починалося з досить складних, важких для написання дитиною букв.

Ритмічний (або тактичний) спосіб – це письмо під рахунок, в одному для всіх учнів темпі і ритмі. Деякі методисти і вчителі-практики дуже захоплювались цим методом.

Ще одним методом навчання письма – було прописування спеціальних вправ для розвитку рухів руки і пальців. Цей метод увійшов в історію письма як метод англійця Карстера.

Дискусію серед методистів викликали наступні питання: навчання прямому чи похилому письму, розлінування зошита, письма в косу лінійку чи без неї, вивчення кожної букви окремо чи групами.

Формування навичок письма, як одного з найскладніших навичок людської діяльності, засновується на окремих принципах навчання: свідомості, наочності, поступового наростання складності, переході від простого до складного, а також урахуванні індивідуальних особливостей дітей. Педагогу слід пам'ятати, що у дітей 5–7 років легше здійснюється згинання і розгинання великого та вказівного пальців і важче – кругові рухи цих пальців, а також те, що у дітей цього віку ще не закінчено окостеніння пальців кисті рук. Крім того, навчання письма буде ефективним, якщо воно базується на провідній діяльності дітей цього віку – грі.

Формування навичок письма починається задовго до вступу дитини до школи. У переддошкільному віці (приблизно до 3-х років) діти беруть у руки олівець або ручку і креслять на папері прямих ліній чи замкнені каракулі, пізніше – малюють дерева, сонце, будиночок, а потім – друковані букви.

Заняття з конструктором, природним матеріалом, шнурування, застібання, різання, гра з піском, паличками, мозаїкою, поробками з паперу розвивають пальці, руки, окомір і готують її до письма, забезпечують його ефективність та якість. Тому систематичні заняття цими видами діяльності мають бути в пропедевтичному курсі навчання письма.

За Л.Я.Желтовською, під час навчання письма слід дотримуватися наступної схеми та прийомів роботи [4, с. 128]:

1. Володіння інструментом письма.
2. Дотримання правильного положення зошита і просування його під час письма.
3. Дотримання правильної осанки під час письма.
4. Рух руки вздовж лінії під час письма.

Прийоми письма:

1. Вміння порівнювати зразок з результатом письма.
2. Прийоми переводу звука в письмову букву і друкованої букви в письмову.
3. Прийоми написання букв (початок, куди вести ручку, поворот, поєднання).
4. Прийоми поєднання букв (без відриву, з відривом, вгорі, внизу, посередині і т.д.).
5. Прийоми порівняння букв за висотою – дотримання однієї висоти букв у рядку.
6. Письмо букв між лініями рядків і на лінії.
7. Початок письма. Заповнення рядка.
8. Прийоми правильного нахилу письма.

Крім вищезазначених прийомів навчання дітей письма педагоги-практики користуються й іншими прийомами, а саме: показ, списування з готового зразка, копіювання, уявне письмо, обведення над зразком, письмо в повітрі, аналіз форми букв, введення в письмо відповідних правил, письмо під рахунок, прийом показу помилкового письма, штрихування, малювання бордюрів, закраплення та ін.

Навчаючи дітей письма, потрібно дбати про те, щоб діти писали розбірливо й охайно, а також завжди пам'ятати, що почерк – це дуже стійке індивідуальне утворення. За почерком, як відомо, можливо ідентифікувати особистість людини, тому вимагати від дітей писати точно так, як показав педагог не має сенсу. Єдино правильною вимогою, на нашу думку, є вимога писати розбірливо й охайно.

Під час формування навичок письма слід звернути увагу на те, що вони тісно пов'язані з грамотністю, і, борючись за хороший почерк і хороший зошит, ми боремось за грамотність учня.

Як бачимо, навчання письма – явище не застигле, воно розвивається. Що ж до питання, коли починати вчити писати, то й тут єдині думки немає. Так, Ф.Фрімен (американський психолог) висловив думку про те, що дозрівання координації рухів руки робить найбільш сприятливими для навчання письма вік 9 років, а Ю.Фаусек на досвіді довів, що за умови застосування відповідної методики письма, зокрема, розвитку сенсорики (зорового і дотикового сприймання) можливе навчання письма з 5 років [4, с. 226].

Ми ж можемо запропонувати власну методику, яка побудована на інтеграції вищезазначених принципів та способів запропонованих різними авторами в різні часи і є ефективною для навчання письма навіть дітей 4–5 років [1, с. 94–6].

Протягом останніх десятиріч у сучасній методиці сформувався, закріпився і залишається майже незмінним аналітико-синтетичний метод навчання письма. Згідно цього методу накреслення букв ведеться в такій послідовності: показ конкретної букви, аналіз і синтез (при точних словесних поясненнях, звідки починати писати кожну частину, як поєднувати частини в букві).

Прихід до школи п'ятирічних та шестирічних учнів вимагає від методистів і педагогів-практиків пошуку нових підходів до навчання письма, які б ураховували вікові, фізіологічні і психологічні особливості дітей цього віку (слабкий розвиток дрібних м'язів руки, недостатня регуляція рухів під час письма, низька опірність у разі тривалого напруження, повільний темп, недостатня сформованість оптичного сприймання образу букви).

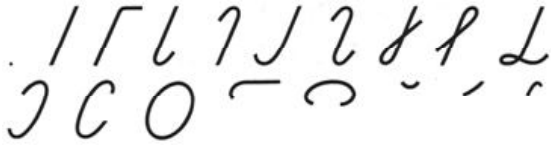
Навчання писати, як і навчання читати за цим методом, поділяється на три періоди: підготовчий, букварний, післябукварний. Кожен з цих періодів має свої особливості і завдання.

Також традиційним є письмо у зошиті в косу лінію, що вимагає від дітей відповідної орієнтації на сторінці зошита: знаходити основний рядок, верхню і нижню лінії, похилу, міжрядкову.

Спостерігаючи за письмом дітей, можемо констатувати, що ці завдання залишаються складними для значної кількості учнів і навіть у кінці першого року навчання діти допускають помилки під час

самостійного відшукування робочого рядка для написання букв і слів. У добуварний період більшість дітей не усвідомлює потреби в написанні ліній, які схожі на елементи букв.

Крім того, у другому класі всіх дітей потрібно буде переучувати під час переходу на письмо в зошитах із широкою лінією, а переучувати завжди значно складніше, ніж навчати. На нашу думку, варто відразу вчити дітей писати в зошиті в широку лінійку, а також писати всі елементи букв свідомо, показуючи дітям необхідність уміння писати той чи інший елемент букви як її складову.

Такі думки виникали в учителів-практиків і раніше, але методичний апарат навчання письма лишився незмінним. Ми пропонуємо не тільки нові прийоми навчання письма в зошиті у широку лінійку, але й даємо відповідне методичне забезпечення: зошит з друкованою основою, дидактичний конструктор з письма, систему дидактичних вправ та ігор, методичні рекомендації до них. Зупинимося на цих прийомах детальніше. Зокрема, ретельне вивчення накреслень 32 великих і 33 маленьких букв алфавіту дали змогу виділити 18 складових елементів.

За традиційною методикою букви в добуварний період дітям не показуються і більшість підготовчих вправ, у тому числі й елементи букв, виконуються механічно. На нашу думку, дитина повинна кожен елемент писати усвідомлено. З цією метою в добуварний період навчання грамоти, навчаючи писати той чи інший елемент, пропонуємо знаходити його і обводити безпосередньо в буквах алфавіту, при цьому не вимагаючи знання дітьми тієї чи іншої букви, але обов'язково називаючи її. Так, наприклад, письмо елемента короткої похилої палички із заокругленням внизу усвідомлюється дітьми як складова букв: і, й, а, у, ш, щ, ц та ін. Діти знаходять ці елементи в буквах і усвідомлюють, що, навчившись писати цей елемент, вони зможуть у подальшому написати відповідні букви, а отже, і слова, де є ці букви: мама, іриска, шум, цуцик, шука та ін. На дошці вчитель записує ці слова, і діти знаходять вказаний елемент, виділений кольором не тільки в буквах, але й у словах.

Протягом 18–20 днів діти навчаються писати всі основні елементи. Зазначимо, що пишуть вони відразу в широку лінійку і всі елементи малих букв на один рядок, а елементи великих букв на два рядки.

Педагог чи батьки звертають увагу на те, що елементи букв пишуться похило, тому, що рукописні букви теж мають нахил порівняно з друкованими (діти спостерігають і порівнюють два шрифти: рукописний і друкований).

Для того аби діти краще запам'ятали елементи букв, включаємо в роботу всі аналізатори, а особливо тактильні. Цьому сприяє робота з конструктором "А". Він являє собою прозорі целофанові картки з написаними 18 елементами букв, з яких у букварний період дитина конструює букви, склади і слова. Для цього їх потрібно мати декілька. (Цей конструктор є

авторським винаходом і не має аналогів серед дидактичних посібників з письма).

На другому етапі навчання письма вчимо дітей чотирьом типам поєднань елементів: 1) поруч; 2) рисою (або дужкою); 3) плавним переходом; 4) лапкою.

На кожен тип поєднань відводимо одне заняття. Коли діти навчаються писати всі елементи і "дружити" їх між собою за допомогою чотирьох типів поєднання, слід переходити до третього етапу – написання букв. За даної методики немає потреби вивчати кожну букву окремо. Досить їх згрупувати за схожістю елементів і писати відразу декілька, залежно від підготовки дітей. Труднощів, як правило, не виникає, бо діти усвідомлено вивчили всі елементи букв і їхні поєднання. Письмо букв починається з повторення того елемента, який є основним у даних буквах, наприклад: паличка з заокругленням внизу є основним елементом букв: і, й, ш, і, й, а. Перед письмом добираємо елементи з конструктора і складаємо потрібну букву, виліплюємо її з ігрового тіста, пишемо мокрим пензликом на дошці чи пишемо паличкою на солі, викладаємо з зерняток на дощечці із пластиліну, висипаємо з тирси, піску, вигинаємо з дроту, мотузки тощо. Таке вивчення букв стимулює розумовий розвиток дітей, усуває механічне копіювання, яке присутнє за традиційної системи навчання.

Ігровий прийом з відомої дітям казки "Три ведмеді" дає змогу легко перейти від букв великого розміру до звичайного, яким користуються дорослі. На цьому уроці педагог зачитує уривок із казки, демонструє малюнки трьох ведмедів і звертає увагу дітей на висоту (зріст) Михайла Івановича (високий), Анастасії Петрівни (середній), Мишутки (низенький). "Букви теж можуть бути різного "зросту", – каже дорослий. Звертається увага дітей на різну висоту елементів букв, а також самих букв. Діти за педагогом пишуть великі, середні і маленькі (Мишутчині) букви на половину рядка. Далі вчитель пропонує написати Мишутці листа його улюбленими маленькими буквами. Діти з великим задоволенням виконують цікаву для них роботу.

Письмо відразу в широку лінійку дає змогу сформувати навичку письма значно швидше і якісніше без болісного процесу переучування.

Для вивчення букв та їх поєднань дітям потрібно 2–3 місяці. В грудні діти вільно переходять на письмо слів і речень, списування з рукописного та друкованого шрифту.

У зошиті для письма "Для вас, малята, вчимося писати", крім вправ з письма, вміщено різноманітні розвивальні завдання, дидактичні ігри, фізпаузи для очей, вправи для розвитку вільних рухів руки, окоміру та ін.

Навчаючи дитину письма, слід дотримуватися таких психолого-педагогічних вимог:

1. Вчити писати з радістю і задоволенням. Не допускати примусу.
2. Заохочувати і підтримувати дитину. Тактовно і терпляче допомагати їй.
3. Порівнювати письмо дитини тільки з її власним письмом. Помічати її найменші успіхи.
4. Бути для дитини старшим другом і порадиником.
5. Давати їй упевненість у її власних силах.

І педагогу, і батькам слід пам'ятати, що провідною діяльністю у віці 5–6 років залишається ігрова, тому, визначальним у навчанні писати дітей цього віку є використання сюжетно-рольових та дидактичних ігор. Саме вони принесуть дитині радість і задоволення від навчання письма. Ці ігри проводяться під час ранкової гімнастики, на фізкультурних заняттях, перед обідом, на прогулянці, на дозвіллі, під час свят і розваг. Навчаючи писати, педагогу також важливо знати провідну руку дитини. Для цього пропонуємо діагностичні методики визначення провідної руки за О.В.Власовою [5, с. 162].

Варіант I. Правша чи лівша?

Точніше, праворукою чи ліворукою є дитина, яку привели до вас на тестування? Чи це важливо? Безумовно. Ліворукі діти вимагають іншого підходу. У таких малюків відзначають гарну зорову пам'ять, здібності до музики, малювання, конструювання. За партою таку дитину краще посадити ліворуч. Під час письмових робіт світло повинно надати праворуч.

Проведіть декілька простих вправ і визначте, хто перед вами.

1. Поза Наполеона: попросіть дитину схрестити руки на грудях та зверніть увагу на те, яка рука знаходиться зверху – ліва чи права.

2. Намалюйте два однакових квадратики та попросіть дитину заштрихувати їх: одні – правою рукою, інші – лівою.

3. Поставте перед малюком дві коробочки: одну – порожню, другу – із гудзиками або сірниками, і попросіть перекласти дрібні деталі з повної коробочки до порожньої. Якою рукою скористалася дитина?

4. Візьміть маленький м'ячик і киньте його дитині. Якою рукою вона його спіймала?

5. Запропонуйте малюкові поплескати у долоні та зверніть увагу на те, яка рука знаходиться зверху.

6. Схрестіть пальці рук та покажіть дитині, як це робити. Нехай зробить так само. Ваше завдання – помітити, палець якої руки знаходиться зверху.

7. Намалюйте два кружечки однакового діаметра (приблизно 3 см). Дайте дитині простий олівець у праву руку та попросіть поставити якомога більше точок в одному із кружечків із заплющеними очима.

Те ж саме нехай дитина зробить лівою рукою. У якому із кружечків виявилось більше точних влучень?

Тепер порухайте, у якій кількості спроб провідною була права рука. А ліва? Якщо ви отримали рівний результат, – у дитини гармонійно працюють обидві півкулі головного мозку.

№	Спроба	Рука
1	Поза Наполеона	
2	“Квадратики”	
3	Коробочки	
4	М'ячик	
5	Плескаємо у долоні	
6	Схрещені пальці	
7	“Кружечки”	

Варіант II. Тест для визначення провідної руки дитини.

1. Дізнайтеся, чи є в дитини близькі родичі з провідною лівою рукою.

2. Згадайте, якою рукою частіше користувалася дитина у віці до одного року (брала брязкальце, ложку та ін.).

3. Запропонуйте дитині розчесатися. До якої руки вона візьме гребінець?

4. Зверніть увагу на те, у якій руці дитина тримає олівець або ручку під час малювання.

5. Запропонуйте дитині послухати годинник. До якого вуха вона його піднесе?

6. Запропонуйте дитині поплескати в долоні так, щоб одна з них опинилася зверху. Зверніть увагу на те, яка це рука.

7. Запропонуйте дитині схрестити пальці в замочок. Великий палець якої руки опиниться зверху?

8. Запропонуйте схрестити руки на грудях. Передпліччя якої руки буде зверху?

9. Запропонуйте дитині тупнути однією ногою. Якою ногою вона тупнула?

10. Сидячи, покласти одну ногу на другу. Яка нога опиниться зверху?

11. Запропонуйте дитині подивитися одним оком у паперову трубочку. Яким з очей вона це зробить?

Якщо більшість завдань дитина виконувала лівою рукою, ногою, вухом, оком, то провідною є права півкуля головного мозку, отже, дитина “право-півкульна” – лівша.

Крім діагностики провідної руки дитини, проводимо моніторинг і діагностику розвитку графічних умінь дошкільників.

Варіант III. Запропонуйте дитині вирізати коло за широкою лінією (протягом хвилини). Дозволяється друга спроба (після першої невдачі).

Оцінювання результатів.

Припустимим є не більше ніж два перерізування вузької лінії. За більшу кількість перерізувань результат оцінюється як негативний. Якщо ж перерізувань лінії не було, то в дитини високий рівень розвитку координації рухів.

Вивчення розвитку точності рухів за допомогою тесту “Доріжки”.

За допомогою цього тесту можна визначити підготовленість руки до опанування письма, сформованість уваги і контролю за власними діями.

Запропонуйте дитині з'єднати лінією машину з будиночком, не з'їжджаючи з доріжки.

Оцінювання результатів.

Рівень виконання завдання можна вважати високим, якщо виходи за межі доріжки відсутні, а олівець відривався від паперу не більше ніж тричі.

Навчаючи письма, слід пам'ятати, що воно повинно приносити дітям радість і задоволення, а також має бути зрозумілим і використовуватися у провідній діяльності дітей цього віку – грі.

Література

1. Антипець В. П. Розвиток початкової навички письма у шестирічних першокласників / В. П. Антипець // Вісник ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка. Серія "Педагогічні науки". – 2002. – № 10. – С. 94–96.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_5-2736-12. – Назва з екрана.
3. Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття") [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>. – Назва з екрана.
4. Желтовская Л. Я. Формирование каллиграфических навыков у младших школьников : пособие для учителей четырёхлетней начальной школы / Л. Я. Желтовская, С. Н. Соколова. – М. : Просвещение, 1987. – 226 с.
5. Розвиток дрібної моторики руки / упоряд. О. В. Власова. – Х. : Видавнича група "Основа", 2010. – 159 с.